

Педагогічні науки

УДК 374.7

Бирка Маріан Філаретович

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри управління навчальним закладом і педагогіки вищої школи Класичний приватний університет м. Запоріжжя

Бырка Мариан Филаретович

кандидат педагогических наук, докторант кафедры управления учебным заведением и педагогики высшей школы Классический приватный университет г. Запорожье

Byrka Marian

PhD in professional education, postdoctoral student

Classical Private University Zaporizhzhya

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-
МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧИТЕЛЕЙ
ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН**

**METHODOLOGICAL BASIS OF SYSTEM OF PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF TEACHERS OF NATURAL SCIENCES**

Анотація: У статті визначено місце, яке займає система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у мета-системі освіти України. Охарактеризовано тенденції та закономірності, що мають вплив на неї. Сформульовано комплекс принципів, які забезпечать ефективну організацію діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у

післядипломній освіті.

Ключові слова: професійний розвиток, вчителі природничо-математичних дисциплін, тенденції та закономірності, принципи,

Аннотація: В статті определено место, которое занимает система профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин в мета-системе образования Украины. Охарактеризованы тенденции и закономерности, влияющие на нее. Сформулирован комплекс принципов, которые обеспечат эффективную организацию деятельности системы профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин в последипломном образовании.

Ключевые слова: профессиональное развитие, учителя естественно-математических дисциплин, тенденции и закономерности, принципы,

Abstract: The place that holds the system of professional development of teachers of natural sciences in Ukraine's meta-system of education is defined. The tendencies and regularities that have an impact on this system are characterized. The complex of principles that will ensure effective organization of the system of professional development of teachers of natural sciences in postsecondary education is formulated.

Keywords: professional development, teachers of natural and mathematical sciences, trends and patterns, principles,

Актуальність дослідження. У сучасних умовах особлива увага акцентується на післядипломній педагогічній освіті, як найбільш гнучкої складової національної системи освіти України, яка крім процесу професійного розвитку педагога забезпечує двосторонній зворотній зв'язок

між освітньою політикою держави та системою середньої освіти.

Динамічні процеси розвитку інформаційного суспільства, реформування системи освіти, приєднання України до європейського освітнього простору та відповідні їм зміни зумовлюють перегляд сучасних вимог до вчителів природничо-математичних дисциплін.

Ефективна організація процесу професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін крім виявлення основних закономірностей досліджуваного процесу вимагає також й вироблення та наукового обґрунтування відповідних принципів його реалізації.

Теоретичні основи підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти обґрунтовано у працях В. Арешонкова, С. Архангельського, Л. Даниленко, А. Зубка, В. Лугового, Т. Лукіної, В. Олійника, В. Онушкіна, О. Пехоти, Н. Протасової, В. Пуцова, М. Романенка, Т. Сущенко, Н. Чепурної, Л. Чернікової, та ін.

Загальнотеоретичні питання впровадження компетентнісного підходу та професійного розвитку вчителів вивчено Є. Барбіною, І. Бехом, Н. Бібик, С. Гончаренко, Н. Гузій, І. Зязюном, В. Кремень, Н. Кузьміною, А. Кузьмінським, А. Марковою, А. Мудрик, Н. Ничкало, О. Пехотою, О. Пометун, О. Рудницькою, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєвою, Т. Сорочан та ін.

Проте, не дивлячись на значний інтерес науковців до означеної проблеми, на сьогодні вона залишається малодослідженою, що зумовлює актуальність її вирішення.

Мета та завдання дослідження. Метою нашого дослідження є виявлення методологічних основ функціонування системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті.

Досягнення поставленої мети вимагає виконання наступних завдань:

– проаналізувати, яке місце займає система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у мета-системі освіти України;

– охарактеризувати тенденції та закономірності, що мають вплив на систему професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін;

– сформулювати комплекс принципів, які забезпечать ефективну організацію діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, професійний розвиток вчителів природничо-математичних дисциплін відбувається як процес оновлення шляхів та засобів професійної діяльності у соціально обумовленому освітньому просторі, який визначається певною ієрархією мети, завдань, функцій та підпорядкованістю нижчого рівня вищому.

З огляду на це, виявлення закономірностей професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін неможливе без вивчення місця цього феномену у мета-системі.

Аналіз освітнього простору України з позицій системного підходу дозволяє визначити його, як відкриту, ієрархічну, багаторівневу, універсальну систему, що динамічно розвивається, а її цілісність забезпечується прямими та зворотними інформаційними зв'язками, потоками речовин та енергії [1, с. 82].

Розглянемо цілісну мета-систему, що визначається певною ієрархічної сукупністю рівнів (рис. 1), кожен з яких визначає певні концептуальні засади організації діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Так, на *першому* найвищому рівні даної мета-системи є держава та суспільство, які визначають нормативно-правові засади та соціальну обумовленість діяльності системи освіти України.

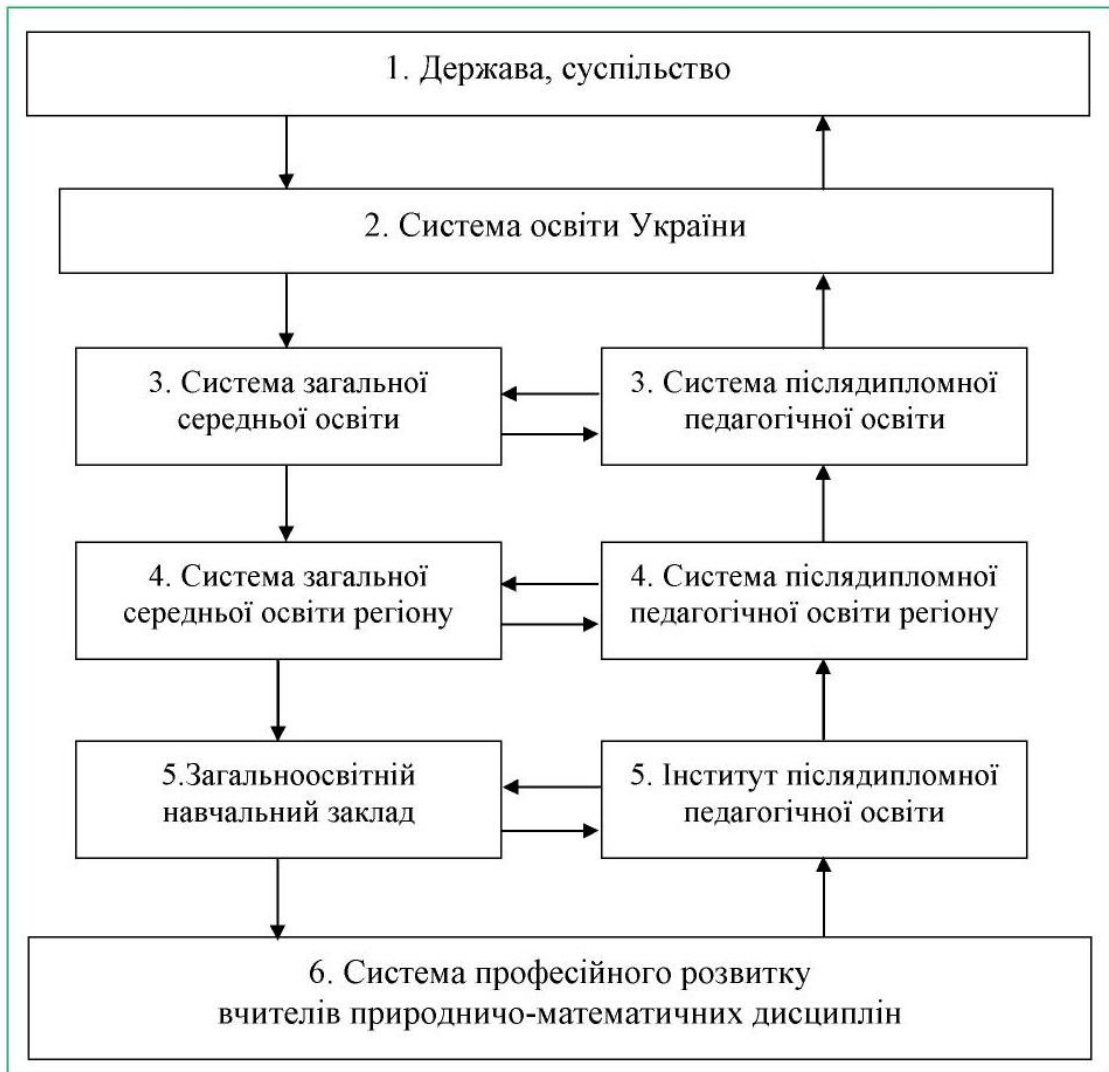

Рис. 1. Місце системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у мета-системі

На *другому рівні* система освіти України окреслює завдання системи загальної середньої освіти та системи післядипломної педагогічної освіти.

На *третьому рівні* система загальної середньої освіти визначає особливості реалізації освітнього простору в умовах певного регіону. У свою чергу система післядипломної педагогічної освіти координує регіональну систему післядипломної педагогічної освіти.

Четвертий рівень визначає завдання системи освіти регіону для конкретного загальноосвітнього навчального закладу та регіонального (обласного) інституту післядипломної педагогічної освіти.

П'ятий рівень деталізує професійну діяльність вчителів природничо-

математичних дисциплін та проходження ними курсів підвищення кваліфікації у регіональному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Шостий рівень визначає концептуальні засади організації діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, що забезпечує взаємозв'язок між курсами підвищення кваліфікації та професійної діяльністю вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі.

При цьому, слід відмітити, що зв'язки у цій мета-системі носять не тільки субординаційний, а й інформаційний характер. Це дає можливість забезпечити побудову відносин партнерства та співпраці між усіма суб'єктами професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Таким чином, система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін на горизонтальному рівні знаходиться у прямій залежності від професійної діяльності вчителя природничо-математичних дисциплін у загальноосвітньому навчальному закладі та проходження ним курсів підвищення кваліфікації у регіональному інституті післядипломної педагогічної освіти. На вертикальному рівні система професійного розвитку залежить від діяльності загальноосвітнього навчального закладу та закладу післядипломної педагогічної освіти регіону.

Функціонування системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін безпосередньо залежить від діяльності систем вищого рівня, а саме системи освіти та системи післядипломної педагогічної освіти України. З огляду на це, у контексті нашого дослідження доцільно виокремити **сучасні тенденції розвитку** цих систем та на цій основі визначити відповідні їм закономірності організації професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Так, поняття «**тенденція**» (лат. *tendentia*, від *tendo* – прагну, прямую) у словниках, енциклопедіях та окремих наукових дослідженнях

визначається як: 1) напрямок розвитку явища, процесу; 2) прагнення, схильність, які властиві кому-небудь або чому-небудь; 3) можливість тих чи інших подій розвиватися у даному напрямку [2].

При чому, явище (система, процес) може мати різні, навіть протилежні тенденції, або різні системи мають подібні тенденції розвитку. Виокремлення головної, провідної тенденції – важливий аспект історичного, структурно-функціонального аналізу об'єкта, який знаходиться у стані розвитку [3, с. 346].

В. Маслов визначає тенденцію як «узагальнююче поняття, яке втілює в собі суттєві постійні протиріччя, умови, фактори тощо, які носять систематичний прояв і здійснюють суттєвий вплив на якість функціонування системи в цілому та її структурних компонентів». При цьому автор відмічає, що тенденція є формою прояву законів, які взагалі не мають іншої реальності, а відображаються у наближеному вигляді, у тенденції [4, с. 40-41].

Отже, *тенденція* – це напрям розвитку системи, який визначається через стійкі співвідношення, властивості та ознаки, що формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (умов, обставин, протиріч), які діють на систему. При цьому, тенденції відзначаються систематичним впливом не тільки на систему в цілому, а й на її структурні компоненти.

Серед сучасних проблем системи освіти науковці виділяють:

- невідповідність освіти викликам часу, ринку праці, інтересам і потребам кожної людини, вимогам інформаційного суспільства;
- розрив між освітою та культурою;
- відставання освіти від науки;
- послаблення впливу освіти на соціалізацію молоді;
- орієнтація закладів освіти на самофінансування та власну підприємницьку діяльність;
- низькій рівень мотивації педагогічних працівників до професійного

розвитку та дійсно творчої праці.

Все це зумовлює потребу у кардинальних змінах сучасної парадигми системи освіти України та визначає провідні тенденції її розвитку.

На нашу думку, до провідних тенденцій, що характеризують вихід системи освіти України із кризи та мають вплив на тенденції розвитку системи післядипломної педагогічної освіти, і відповідно на закономірності професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, слід віднести наступні:

- 1) відкритість системи освіти;
- 2) оновлення змісту, структури та технологій навчання;
- 3) прискорення інформатизації освіти;
- 4) розвиток системи неперервної освіти;

Означені тенденції, що притаманні системи освіти України в сучасних умовах, породжують відповідні тенденції у всіх її підсистемах: організаційних, управлінських, освітніх, наукових, навчально-виховних тощо. Водночас, враховуючи особливості та умови їх реалізації, тенденції розвитку підсистем освіти, відображаючи загальні тенденції розвитку освіти, є специфічними [4, с. 42].

З огляду на це, постає необхідність виокремлення специфічних **тенденцій розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України.**

В основі сучасної провідної ідеї оновлення системи післядипломної педагогічної освіти повинен знаходитися цілісний розвиток вчителя, збагачення його сукупної культури, що враховує як професійні, так і особисті якості фахівця. Окрема увага повинна бути приділена потребам і інтересам педагога, його можливості адаптуватися до динамічних умовах сучасності [5, с. 8].

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти на 2012-2021 роки основними орієнтирами для післядипломної освіти визначено [6]:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів;

- реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти;

- забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку. Із сукупності цих орієнтирів можливо вибудувати стратегії як систему цінностей, яка дозволить приймати рішення щодо модернізації діяльності інститутів післядипломної освіти та підвищення якісного рівня післядипломної освіти.

Позитивним є той факт, що необхідність якісного оновлення професійного розвитку принципово сприймається педагогами як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане, коли заходить мова про чергову атестацію, проходження курсів підвищення кваліфікації, направлення на семінари, участь у конференціях, методичних турнірах тощо [7, с. 145].

На основі аналізу наукових праць, Національної стратегії розвитку освіти на 2012-2021 роки [6], серед тенденцій, що характеризують оновлення системи післядипломної освіти України та визначають напрями її розвитку у сучасних умовах, на нашу думку, слід виділити:

- забезпечення індивідуальної траєкторії підвищення кваліфікації;
- диверсифікація системи ППО;
- стандартизація форм та змісту підвищення кваліфікації;

– інформатизація системи ППО.

Означені тенденції розвитку системи післядипломної педагогічної освіти підвищують відповідальність кожного педагога за результати власного професійного розвитку.

Відповідно до положень системного підходу, вищенаведені тенденції актуалізують оновлення діяльності загальноосвітнього навчального закладу, закладу післядипломної педагогічної освіти та професійної діяльності вчителя природничо-математичних дисциплін, тобто безпосередньо впливають на професійний розвиток вчителів природничо-математичних дисциплін як складову цілісності вищого рівня.

Професійний розвиток учителів природничо-математичних дисциплін, як і який-небудь інший процес (система), піддається впливу певних **закономірностей**. При чому, означений процес ні в якому разі не можна вважати лінійним, оскільки він одночасно володіє як унікальністю, так і випадковістю. Зважаючи на це, знання відповідних закономірностей професійного розвитку вчителів забезпечить можливість організації ефективної діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у напрямі самовдосконалення кожної особистості вчителя у професійній діяльності відповідно до внутрішніх тенденцій його розвитку.

У науці поняття «закономірність» визначають як:

– об'єктивний взаємозв'язок подій, які повторюються при певних обставинах;

– певна впорядкованість подій, відносна постійність, сталість головних детермінуючих факторів, регулярність зв'язку між речами [3].

Дія закономірностей так само об'єктивна і незворотна, як і законів, вони існують і проявляють свої характеристики незалежно від волі і діяльності людини, але їх відрізняє від законів більш частковий (вузький) характер, фрагментарність дії і зв'язок з реалізацією законів [8, с. 33].

Отже, *закономірність* це – стійка об'єктивна причинно-наслідкова взаємозалежність між зовнішніми й внутрішніми факторами та елементами процесу (системи), що зумовлює його ефективність. Основними рисами будь-якої закономірності є повторюваність та залежність від впливу суб'єктивних факторів. Отже, визначити закономірність означає знайти загальні регулятори впливу на процес (систему), що забезпечують її ефективну діяльність.

Спираючись на засади системного підходу можна стверджувати, що складові професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін: процесу (системи) та їх взаємодія підкорені певним закономірностям, серед яких нами виокремлено три основні групи, які мають винятково важливе значення для його ефективності:

1) *соціальні*, які обумовлені його залежністю від систем вищого рівня (держава, суспільство, система освіти, система ППО);

2) *дидактичні*, які визначають професійний розвиток вчителя як процес навчання;

3) *особистісно-розвивальні*, які розглядають професійний розвиток вчителя як розвиток особистості.

На нашу думку, *соціальні закономірності* включають: залежність змісту професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін від соціально-економічних процесів у державі та рівня розвитку суспільства; вирішальний вплив систем вищого рівня у галузі освіти на зміст професійного розвитку; врахування у професійному розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін загальнодержавних, регіональних та місцевих законодавчо-нормативних положень у галузі освіти; врахування внутрішніх та зовнішніх факторів, що визначають ефективність професійного розвитку вчителя; контроль (моніторинг) результатів професійного розвитку вчителів органами управління закладами освіти.

Дидактичні закономірності професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, на нашу думку, включають: обумовленість професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін суспільними потребами; залежність професійного розвитку вчителя від умов, в яких він реалізується; взаємозв'язок між ефективністю професійного розвитку вчителя та його інтелектуальними (пізнавальними) можливостями; взаємозалежність форм і методів у процесі професійного розвитку вчителя.

До *особистісно-розвивальних закономірностей* нами віднесено наступні: процес професійного розвитку вчителя визначається поступальністю та незворотністю; внутрішньою рушійною силою процесу професійного розвитку вчителя є єдність боротьби протиріч; залежність ефективності професійного розвитку вчителя від його вмотивованості;

– залежність ефективності професійного розвитку вчителя від рівня організації його професійній діяльності; залежність ефективності професійного розвитку вчителя від внутрішньо колективних стосунків (психологічний клімат у педагогічному колективі ЗНЗ).

Виокремленні закономірності професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін створюють передумови для визначення на їх основі **принципів ефективного професійного розвитку**.

Вироблення принципів дасть змогу побудувати ефективний процес професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін з опорою на його об'єктивні закономірності.

Принципи як наукова категорія відрізняються від інших закономірностей. Так, від законів вони відрізняються тим, що їх формулювання є менш конкретним; від аксіом відрізняються тим, що обираються не довільно, а формулюються в процесі пошуку істини. Отже, принципи можуть виникати, змінюватися та застарівати. При цьому, вони часто мають обмежені області застосовності.

Загалом, поняття «**принцип**» (від лат. *principium* – основа, початок) визначається як: 1) першооснова, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорій, науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [3, с. 410]. Тобто, принципи суб'єктивні за природою, оскільки формулюються суб'єктами (людьми) на основі пізнання закономірностей та досвіду практичної діяльності.

З позицій педагогіки «**принцип**» – це сукупність основних положень теорії навчання, які визначають зміст і спрямування навчально-виховного процесу в будь-якій сфері освіти; основні вихідні вимоги до організації навчального процесу [9].

Отже, під принципами ми розуміємо певні вихідні, нормативні вимоги до організації діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, які забезпечують її ефективність та результативність. Принципи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін взаємопов'язані та зумовлюють один одного. З огляду на це, при організації процесу професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін необхідно керуватися всіма принципами.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях наявні певні розробки науковців з окремих аспектів організації професійного розвитку педагогічних працівників, зокрема ними виокремлено: принципи організації курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, принципи організації методичної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі та принципи організації самоосвітньої діяльності вчителя. Ці напрацювання стануть підґрунтям для розробки принципів організації ефективної діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

Далі розглянемо комплекс принципів, які забезпечать організацію ефективної діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін.

На основі аналізу наукових праць та враховуючи особливості процесу професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, на нашу думку, для його ефективної організації необхідно врахувати **комплекс принципів**, які включають загально-дидактичні, андрагогічні та акмеологічні принципи.

Основними *загально-дидактичними* принципами професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін нами визначено такі: принцип персоналізації, індивідуалізації та особистісної орієнтації; принцип цілеспрямованості; принцип ієрархічності; принцип послідовності та наступності; принцип системності та комплексності; принцип гнучкості; принцип циклічності професійного розвитку; принцип неперервності професійного розвитку.

Андрагогічні принципи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін, на нашу думку, включають: принцип елективності професійного розвитку; принцип практичної спрямованості професійного розвитку; принцип використання досвіду вчителя та його актуалізації; принцип активності, свідомості та самостійності вчителя; принцип самоорганізації та самореалізації вчителя у процесі професійного розвитку; принцип комунікативного партнерства і співпраці; принцип зворотного зв'язку.

Серед *акмеологічних принципів* професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін нами виокремлено: принцип адаптивності; принцип технологізації; принцип модульності; принцип рефлексивності; принцип інноваційності; принцип моніторингу; принцип випереджувальності.

Врахування означеного комплексу принципів при організації професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті забезпечить його ефективність.

Висновки. Таким чином, система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін входить до складу мета-системи – системи освіти України. На горизонтальному рівні вона знаходиться у прямій залежності від професійної діяльності вчителя природничо-математичних дисциплін у загальноосвітньому навчальному закладі та проходження ним курсів підвищення кваліфікації у регіональному інституті післядипломної педагогічної освіти, а на вертикальному рівні залежить від діяльності загальноосвітнього навчального закладу та закладу післядипломної педагогічної освіти регіону.

Серед тенденцій оновлення системи післядипломної освіти України, що мають вирішальний вплив на систему професійного розвитку вчителів ПМД нами виділено: 1) на рівні системи освіти України (відкритість системи освіти; оновлення змісту, структури та технологій навчання; прискорення інформатизації освіти; розвиток системи неперервної освіти); 2) на рівні системи післядипломної педагогічної освіти України (забезпечення індивідуальної траєкторії підвищення кваліфікації; диверсифікація системи ППО; стандартизація форм та змісту підвищення кваліфікації; інформатизація системи ППО).

Усі складові системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін підкорені наступним закономірностям: соціальним (що обумовлені його залежністю від систем вищого рівня); дидактичним (визначають професійний розвиток вчителя як процес навчання); особистісно-розвивальним (розглядають професійний розвиток вчителя як розвиток особистості).

Для ефективно організації діяльності системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін слід врахувати

комплекс принципів, які включають загально-дидактичні, андрагогічні та акмеологічні принципи.

Література:

1. Вірченко П. А. Роль і місце системи освіти у загальнонаціональній інфраструктурі [Текст] / П. А. Вірченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2008. – № 824. – С. 80-85.

2. Терентьєва Н. О. До тлумачення понять «тенденція» та «тенденційність» розвитку університетської освіти [Текст] / Н. О. Терентьєва // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія . – 2013. – № 19. – С. 18-21.

3. Философский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Е. Ф. Губский и др. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 575 с.

4. Маслов В.І., Боднар О.С., Гораш К.В.. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом: монографія. – Тернопіль: Крок, 2012. – 320 с.

5. Пуцов В. Післядипломна педагогічна освіта як система [Текст] / В. Пуцов// Освіта на Луганщині. – №1. – 2004. – С.8-10.

6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

7. Лавренчук А. Стратегічні орієнтири розвитку післядипломної освіти в Україні [Текст] / А. Лавренчук // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2. – С. 145-149.

8. Гусаков, В. Г. Основные объективные законы, закономерности и принципы рыночной экономики [Текст] / В. Г. Гусаков. – Минск, 2006. – 87 с.

9. Енциклопедія освіти [Текст] / Акад. пед. наук України ; головний

ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

References:

1. Virchenko P. A. Rol i mistse systemy osvity u zahalnonatsionalnii infrastrukturi [Tekst] / P. A. Virchenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. – 2008. – # 824. – S. 80-85.

2. Terentieva N. O. Do tlumachennia poniat «tendentsiia» ta «tendentsiinist» rozvytku universytetskoï osvity [Tekst] / N. O. Terentieva // Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia . – 2013. – # 19. – S. 18-21.

3. Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar [Tekst] / pod red. E. F. Hubskiy y dr. – M.: YNFRA-M, 2007. – 575 s.

4. Maslov V.I., Bodnar O.S., Horash K.V.. Naukovi osnovy ta tekhnolohii kompetentnoho upravlinnia zahalnoosvitnim navchalnym zakladom: monohrafiia. – Ternopil: Krok, 2012. – 320 s.

5. Putsov V. Pislidyplomna pedahohichna osvita yak systema [Tekst] / V. Putsov// Osvita na Luhanshchyni. – #1. – 2004. – S.8-10.

6. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

7. Lavrenchuk A. Stratehichni oriientyry rozvytku pislidyplomnoi osvity v Ukraini [Tekst] / A. Lavrenchuk // Nova pedahohichna dumka. – 2014. – # 2. – S. 145-149.

8. Husakov, V. H. Osnovnye ob'ektyvnye zakony, zakonomernosty y prynsyry gymochnoi ekonomyky [Tekst] / V. H. Husakov. – Mynsk, 2006. – 87 s.

9. Entsyklopediia osvity [Tekst] / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyi red. V. H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.